

**ПОГЛЯД НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРИЗЬ ПРИЗМУ
УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ**

*У роботі проаналізований сучасний стан розвитку трудового потенціалу держави та вплив
формулюючого освітнього фактору на його якість та конкурентоспроможність*

Постановки проблеми. Роки становлення незалежного українського суспільства стали своєрідним катализатором прояву суттєвих структурних проблем, якими, як виявилось, пронизані більшість зі сфер суспільного життя людини. Ефективність функціонування багатьох сфер діяльності все більше і більше почала залежати від якості та розвиненості їх головного компоненту – самої людини. Сукупне поєднання її вмінь, знань, навичок, віку, здоров'я, особистих властивостей характеру тощо поступово стало головною цінністю та здобутком як самої особи, так і суспільства, в якому вона існує. Здатність до продуктивної праці, за якої людина може виготовляти продукт, як сьогодні, так і за умов наявних певних особистих характеристик, – у майбутньому – вкотре зацитувало увагу на важливості такої економічної категорії як “трудова потенція”. Хоча категорія “трудова потенція” вперше з'явилась у науковому обігу ще в 70-х роках минулого століття, проте особлива актуальність дослідження його впливу на соціально-економічний розвиток держави, проявилась саме в роки незалежності нашої держави.

Визначення трудового потенціалу як сукупної чисельності громадян працездатного віку, які за певних ознак (стан здоров'я, психофізіологічні особливості, освітній, фаховий та інтелектуальний рівні, соціально-етнічний менталітет) здатні та мають намір провадити трудову діяльність, лягло в основу формування Указу Президента від 3 серпня 1999 року № 958/99 “Про Основні напрямки розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року”. [1]. Важливо відмітити, що в Указі, одним із основних напрямів розвитку трудового потенціалу країни було визначено сферу розвитку освітньої бази за рахунок всебічного розвитку інтелектуальних, духовних та фізичних здібностей особистості, забезпечення ринку праці висококваліфікованою робочою силою. У цьому зв'язку передбачався широкий спектр діяльності, зокрема: забезпечення доступної та безоплатної повної загальної середньої освіти; сприяння професійному самовизначенню та ефективній адаптації молоді до умов ринкової економіки; формуванню ринку освітніх послуг; удосконалення нормативно-правової бази для професійного навчання персоналу на підприємствах відповідно до їх планів соціального розвитку; інтеграція професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти України у міжнародну освітню систему та інше.

Цим же Указом Президента передбачалась розробка проекту Державної програми розвитку трудового потенціалу в Україні на 2000-2010 рр. з огляду на можливості та пріоритетні напрямки розвитку регіонів та держави в цілому.

Незважаючи на пріоритетне ставлення до розвитку трудового потенціалу на самому високому державному рівні, відповідних достатньо ефективних кроків зроблено не було. Навіть Закон “Про вищу освіту” від 17.01.2002 № 2984-III (зі змінами та доповненнями) не розкривав повних можливостей щодо забезпечення розвитку трудового потенціалу з високими показниками компетентності та конкурентоспроможності, що особливо важливо в сучасних ринкових умовах. Відсутня власне сама концепція розвитку трудового потенціалу постіндустріального модернізованого суспільства, яка була б особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Категорія “трудова потенція” достатню увагу приділяли науковці та практики держави щодо окремих факторів його розвитку, кількісних та якісних його показників як

складної багатоструктурної системи, виділяючи зокрема соціально-особистісну, кадрову та організаційну складові. Серед них як основний чинник виокремлювали освітню складову. До найбільш відомих науковців, які переймалися цією проблемою варто віднести таких, як Л.М. Анічин, С.І. Бандур, Д.П. Богиня, О.А. Бугуцький, В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, В.К. Горкавий, М.І. Долішній, О.І. Здоровцов, С.М. Злупко, Л.П. Керб, А.М. Колот, М.В. Кравченко, Е.М. Лібанова, Л.С. Лісогор, І.І. Лотоцький, Ю.М. Маршавін, І.С. Маслова, Л.І. Михайлова, А.М. Новіков, Т.І. Олійник, В.В. Онікієнко, С.І. Пирожков, П.Т. Саблук, М.В. Семикіна, С.Г. Струмилін, С.Ю. Трубич, В.Й. Шиян, К.І. Якуба та ін.

В більшій мірі автори торкалися цієї проблеми в сукупності з іншими аспектами життя суспільства – демографічні чинники, здоров'я тощо. Проте окремо системні дослідження питання впливу освітнього чинника на розвиток трудового потенціалу в науковій літературі та практиці не достатньо висвітлені. Тому автор дослідження викладає свій погляд на вище зазначену проблему та можливі шляхи її вирішення.

Викладення основного матеріалу. Освіта – багатогранна, багатофакторна, багатофункціональна, – стала повноправним інструментом розвитку трудового потенціалу, яка пропонує та забезпечує багато шляхів його розвитку. Адже рівень трудового потенціалу – його якість, конкурентоспроможність – це похідні від рівня освітніх послуг, які надаються особі протягом навчання, самонавчання, самовдосконалення протягом всього життя.

На думку Лібанової Е.М., освіта та професійно-кваліфікаційна підготовка є одними з головних складових якості населення. На її думку, рівень доходів та рівень освіти в Україні мають пропорційний зв'язок [2]. І з цим важко не погодитись, адже показовою є практика багатьох інших країн, які вже усвідомили залежність якості освіти та рівня отримуваних доходів – країни Латинської Америки, Південної Азії тощо.

Високий рівень освіти примножує можливість створення конкурентоспроможного трудового потенціалу держави. Тому надзвичайно важливим для забезпечення високого рівня трудового потенціалу держави в цілому є детальне дослідження сучасної української системи освіти, яка лежить в основі формування трудового потенціалу нашої держави та, безперечно, має свої переваги та недоліки. І на цій базі необхідне створення загальнодержавної концепції розвитку трудового потенціалу, яка б базувалася на найкращих досягненнях у науковій та освітній сферах з мінімізацією впливу негативних аспектів.

Україна є повноправним учасником світових ринкових відносин. Розвиток високих технологій, процеси глобалізації та модернізації – основні сфери впливу на діяльність людини. До цих важливих сфер впливу необхідно включити і освіту, рівень якої постійно змінюється у зв'язку з швидкими темпами світового розвитку і навпаки – якісна освіта спричиняє динамічний розвиток світу. Кожна країна, кожна нація має свої особливості, які проявляються у сприйнятті та відношенні до цих змін. Саме від швидкості та своєчасності реагування на зміни, які відбуваються кожного дня, залежить успішність та конкурентоспроможність всієї країни.

У державі має бути сформована ефективна система передачі знань та вмінь майбутнім працівникам, що в результаті сформує загальний потужний трудовий потенціал.

Наша держава має свою систему освіти, яка постійно розвивається. Основні освітні засади визначаються Законом України "Про освіту" [3], відповідно до якого, освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Метою освіти, відповідно до Закону України "Про освіту", є всебічний розвиток людини, як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [3].

Інший закон, який затверджує основоположні засади освітнього середовища нашої держави – Закон України "Про вищу освіту" [4]. Цей закон дає розуміння про основні принципи функціонування вищої освіти України, затверджує стандарти вищої освіти в Україні, розтлумачує основну мету та головне завдання діяльності вищого навчального закладу, принципи його діяльності, особливості формування навчально-виховного процесу тощо.

Саме вища освіта дає головний поштовх до формування трудового потенціалу у відповідному обраному напрямку. Саме тому від якісної освіти (освіти високого рівня), отриманої у вищих навчальних закладах, залежить рівень підготовки та розвитку трудового потенціалу України.

Національна система освіти включає [5]:

- Органи державного управління.
- Мережу навчальних закладів різних рівнів, типів, форм власності, що реалізують відповідні освітні програми.
- Наукові, науково-методичні і методичні установи, які проводять наукові дослідження в інтересах освіти і методичне керівництво навчальним процесом.
- Проектні та виробничі організації, які забезпечують систему освіти дидактичними засобами, навчальною та методичною літературою.

До органів державного управління освіти відносяться: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, відділи освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, міські і районні відділи освіти, управління міністерств, державних комітетів, що мають підпорядковані навчальні заклади (Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство охорони здоров'я тощо), Державна атестаційна комісія, Державна акредитаційна комісія України [5].

Освітня система України сформована за європейськими стандартами і включає: загальну освіту, професійну освіту та самоосвіту. Особливого значення набувають вища освіта, післядипломна освіта, підготовка науково-педагогічних кадрів, адже саме завдяки цим складовим освіти відбувається формування трудового потенціалу як окремої особи, так і держави в цілому.

Для аналізу ситуації, яка склалась в освітньому середовищі в Україні звернемося до статистичних даних Держкомстату[6], що дозволить об'єктивно проаналізувати зрушення, які відбуваються в цій галузі.

А) Дошкільна освіта.

Дані Держкомстату дозволяють об'єктивно проаналізувати стан справ з дошкільною освітою за 20 років з 1990 року по 2010 рік. Встановлено, що за вказаний період скорочена кількість дошкільних навчальних закладів з 24,5 тис. до 14,9 у 2004 р. з подальшим незначним збільшенням до 15,6 тис. Кількість дошкільнят ще більш динамічно зменшувалась з 2428 тис. до 1273 тис. за вказаний період. Особливо несприятливими роками були 2002-2004 роки. В той же час спостерігалась 50-55 %-не наповнення дошкільних навчальних закладів від загальної кількості дітей. Економічна та демографічна кризи стали чинниками цих змін, що в подальшому проявилися на наступних етапах: отримання середньої та вищої освіти.

Б) Середня освіта.

Аналогічна тенденція спостерігається і для загальноосвітніх навчальних закладів. Незважаючи на те, що кількість загальноосвітніх навчальних закладів скоротилася з 22,3 тис. у 1994/1995 рр. до 20,3 тис. 2010/2011 рр., проте вражаюче скорочення можна спостерігати у кількості учнів – з 7125 тис. до 4299 тис. Таким чином на цих даних позначились попередні роки початку та продовження кризових проявів. Варто відмітити, що за вказаний період зменшилась і кількість випускників, які одержали атестати про повну загальну середню освіту. Молоді особи з повною середньою освітою за останні 5 років отримали право вступати до кількох вищих навчальних закладів та за різними напрямками. Незважаючи на відсутність серйозної професійної роботи на рівні держави та регіонів, а також на значне зниження рівня освіти, випускники становились абітурієнтами в більшій мірі вищих навчальних закладів і переважно за престижними спеціальностями, що позначилось на диспропорції при розвитку трудового потенціалу.

В) Професійно-технічні навчальні заклади

Схожа ситуація відбувалась і з професійною підготовкою у спеціалізованих навчальних закладах. Зменшення їх кількості за вказаний період з 1246 до 976 (з деякими коливаннями протягом цього періоду), що можна пояснити близькістю профілів підготовки в споріднених навчальних закладах, а зменшення бажачучих вчитися з 643,4 тис. до 433,5 тис. за період з 1990 по 2010 рік пояснити важко. Хоча на думку автора в основному відіграли мотиваційні чинники – зменшення кількості робочих місць з високою платою, низький рівень соціальних гарантій, бажання отримати вищу освіту тощо. Це призвело до того, що за досліджуваний період кількість кваліфікованих робітників випущених професійно-технічними навчальними закладами зменшилась у 1,5 рази – з 376,7 тис. до 247,4 тис. Така ситуація ще більше погіршила стан розвитку трудового потенціалу держави. При чому професійну освіту учні отримували в більшості за напрямками надання послуг по відношенню до робочих професій у машинобудуванні, приладобудуванні, гірничій справі, сільськогосподарства тощо. Це ще більш погіршило кризову ситуацію у галузях виробництва продукції – попит робочих місць перевищив пропозицію.

Г) Вищі навчальні заклади.

Кількість закладів I-II рівнів акредитації в період з 1990/91 по 2010/11 роки зменшилась з 742 до 505. В той же час за цей же період відбувається збільшення кількості закладів III-IV рівнів акредитації з 149 до 349. Аналогічну тенденцію можна спостерігати і з кількістю студентів, які навчаються у навчальних закладах відповідних рівнів акредитації. Кількість студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації в період з 1990/91 по 2010/11 роки зменшилась з 757,0 тис. до 361,5 тис. А в закладах III-IV рівнів акредитації за цей же період відбулось збільшення з 881,3 тис. до 2129,8 тис.

Наведені дані свідчать про не контрольованість з боку держави суттєвого збільшення вищих навчальних закладів без вагомих претензій цих навчальних закладів на найвищі рівні акредитації. В першу чергу це стосується приватних вищих навчальних закладів, які провадять навчальний процес у непристосованих приміщеннях при відсутності відповідного технологічного та навчального обладнання і з низьким рівнем професорсько-викладацького складу. В більшій мірі новостворені вищі навчальні заклади займались підготовкою спеціалістів у гуманітарній сфері: економіка, менеджмент, право тощо, що спричинило перенасичення ринку праці фахівцями цих спеціальностей. Важливо відмітити, що фахівці отримали диплом державного зразка, який не завжди (або в більшій мірі) конкурував з відповідним дипломом державного навчального закладу. Цифри державної статистики, які підтверджують зміщення акценту на

випуск фахівців вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації за досліджуваний період з 136,9 тис. до 543,7 тис. щорічно, свідчать про глибоку диспропорцію в розвитку трудового потенціалу за цей період між такими категоріями, як висококваліфікований робітник – молодший спеціаліст – спеціаліст (магістр). Негативну роль в цьому процесі відіграло невмотивоване збільшення ліцензованого обсягу прийому до навчальних закладів, починаючи з 2000 року. Зокрема, на 2011 рік спостерігалось співвідношення 700 тис. ліцензованих місць в вищих навчальних закладах – 200 тис. абітурієнтів з повною середньою освітою. Тобто забезпечення доступу до вищої освіти, що гарантовано державними документами, значно послабило рівень якості та конкурентоспроможності випускників, що формують трудовий потенціал держави.

Цікавою є і статистика для аналізу збільшення кількості аспірантів з 13374 у 1990/91 році до 34653 у 2010/11 роках. Збільшилась і кількість докторантів з 503 у 1991/92 до 1561 у 2010/11 роках.

Особливу увагу при аналізі процесів щодо розвитку трудового потенціалу відіграє фінансування освітніх послуг. За період з 2000-2012 рр. фінансування освіти постійно збільшувалось. Зведені видатки на освіту показані на рис. 1. Це лише фінансування закладів освіти, які належать Міністерству освіти і науки, молоді та спорту. Зважаючи на те, що вищі навчальні заклади підпорядковані ще більше ніж 20-тю міністерствам та відомствам (Міністерство охорони здоров'я, міністерство інфраструктури, міністерство аграрної політики та продовольства України та інші) загальне державне фінансування буде значно вище.

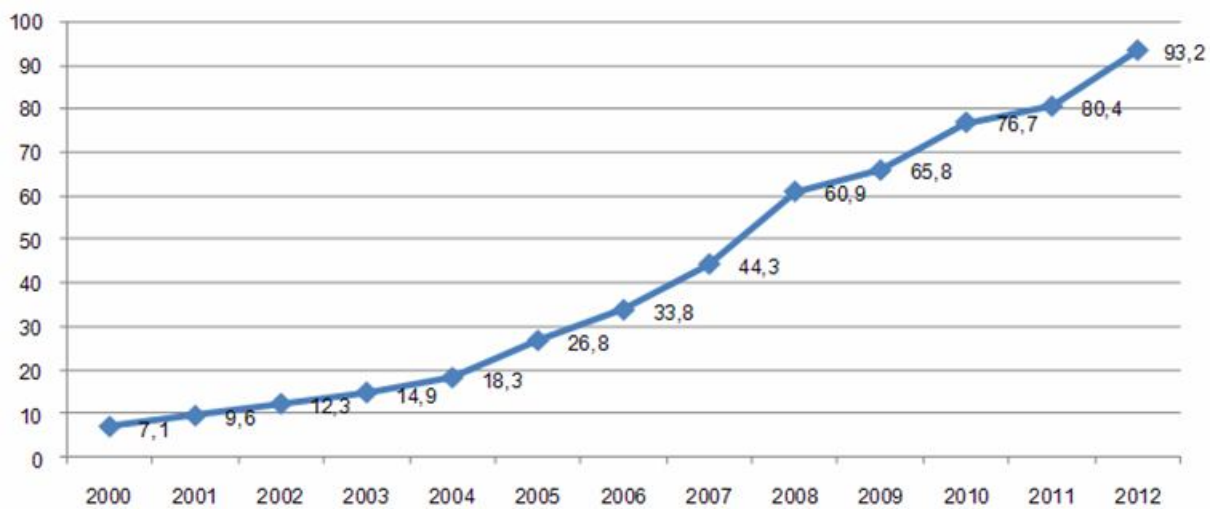

Рис. 1. Фінансування освіти у 2000-2012 роках (млрд. грн.)

З огляду на давно анонсоване на рівні держави співвідношення (51 % на 49 %) фінансування підготовки за державні кошти і за кошти фізичних і юридичних осіб наявні результати за останні роки не підтверджують пріоритетного фінансування держави окремих спеціальностей – економічних, юридичних та інших. В цьому випадку найбільший інвестор – фізичні та юридичні особи.

Для виправлення перекошеної ситуації зі значним збільшенням ліцензованих місць для вищих навчальних закладів ДАК міністерства здійснюються серйозні кроки щодо підтвердження позицій вищих навчальних закладів через ліцензування та акредитацію. І вже сьогодні на тисячі ліцензованих місць зменшено обсяги прийомів абітурієнтів.

Не зважаючи на серйозні кроки держави щодо надання вищої освіти для сталого розвитку трудового потенціалу залишається досить багато проблемних питань, які варто вирішити.

Освіта займає одне з найважливіших місць у свідомості людей. Кожна середньостатистична особистість вважає за потрібне отримати гарну освіту. І досить довгий час Україна займала лідируючі позиції по показнику рівня освіти населення серед країн Центральної та Східної Європи. Це й не дивно, адже радянська система освіти, яка перейшла Україні у спадок, мала багато переваг та свою чітку систему надання знань студентам, аналогів якої важко привести у приклад у світі.

Проте, з отриманням незалежності, Україна почала шукати новий шлях розвитку, прагнути до нових досягнень, що стало зрозумілою необхідністю, враховуючи глобалізаційні процеси, які охопили кожен сферу діяльності у кожній країні світу. Не виключенням стала і Україна.

Обравши європейський вектор розвитку, наша держава стала на шлях докорінних перетворень,

здійснення яких просто необхідні країні, яка бажає бути конкурентоспроможною серед інших європейських держав, що вже пройшли ці перетворення. Україна, бажаючи бути достойним гравцем на економічному, політичному, соціально-культурному та інших ринках, має створити потужний механізм реформ, комплексно охопивши кожен сферу життєдіяльності людини.

Провідне місце у цьому механізмі має бути відведено освітньому середовищу, адже важливо не лише усвідомлювати, але й прийняти те, що освітня система, яка відповідає ринковим вимогам, надає набагато більше переваг у формуванні якісного трудового потенціалу, який є головним показником конкурентоспроможності країни.

Одним з негативних показників, що свідчить про незадовільний рівень розвитку вітчизняної системи освіти, є її невідповідність світовим та європейським стандартам. Україна відмовилась від практики забезпечення випускників ВНЗ робочими місцями, тому переважну більшість безробітних складають саме випускники ВНЗ. Держава, як і раніше контролює зміст навчання, проте не піклується про подальше працевлаштування випускників, які отримали освіту за запропонованим державою планом. Контроль за навчальними програмами зовсім не враховує особливості, які має кожен регіон та міжнародний ринок праці. Адже кожний регіон має свої пріоритетні напрямки діяльності, які мають бути обов'язково враховані при формуванні навчальної програми у ВНЗ. Так само як і має відбуватися орієнтація ВНЗ на зміни світових тенденцій, які провочують зміни і в освітньому середовищі.

Для вирішення проблеми з працевлаштуванням рішенням може бути створення служби маркетингових досліджень ринків праці, особливо, на регіональному рівні. Головною метою цієї організації має стати дослідження потреби підприємств та організацій у робітниках відповідної спеціальності та їх кількості.

Служба маркетингового дослідження ринку праці також має визначати та формувати вимоги до якісного рівня підготовки спеціалістів. Діяльність такої служби має стратегічне значення як для закладу освіти, так і країни в цілому, адже провівши ґрунтовну та якісну роботу по визначенню потреб ринку, його структури, можна підготувати працівників за тією спеціальністю, яка має попит на ринку праці, а спеціалісти відповідно – зможуть знайти собі роботу за фахом.

Необхідним важелем перетворень має стати формування “свідомості змін”. Держава та її громадяни мають бути готові як морально, так і фізично пройти непростий шлях становлення та укорінення нової “парадигми життя”, враховуючи та зважаючи на менталітет української нації.

За останні 10–15 років глобалізаційні процеси значно вплинули на трансформацію вищої освіти різних країн світу. Глобалізацією у вищій школі можна назвати універсалізацію та стандартизацію навчання, що викликало попитом на фахівців певної галузі на світовому ринку праці. І саме глобалізація у вищій школі спричиняє конкуренцію серед закладів вищої освіти та їх випускниками.

Саме тут з'являється потреба у підвищенні якості освіти, адже зі збільшенням кількості навчальних закладів, які пропонують отримання вищої освіти за однаковими спеціальностями, погіршується якість освіти, адже гонитва йде за кількістю студентів, а не за якістю надаваних послуг.

Обираючи серед різних закладів вищої освіти, які пропонують навчання за однаковими спеціальностями, студент обере в першу чергу той, який, по-перше, має прийнятну цінову політику, а, по-друге, найпрестижніший серед запропонованих. Престижність ВНЗ, безперечно, говорить про те, що рівень та якість знань, який студент може отримати, будуть задовольняти потреби ринку та виокремлювати його серед інших, як конкурентоспроможного спеціаліста на ринку праці.

Отже, престиж навчального закладу безперечно визначається якістю освіти у цьому закладі. Проте, якість освіти – це багатогранне поняття. Визначення освіти як якісної потребує комплексного підходу. Саме питання якості освіти сьогодні очолює список найнагальніших питань до вирішення.

Головне завдання, яке сьогодні стоїть перед ВНЗ – надання якісних освітніх послуг, адже випускники по закінченню ВНЗ мають відповідати тим вимогам, які висувають працедавці. Головним показником для працедавців буде рівень практичного застосування знань, вмінь та навичок, які студент здобув за роки навчання.

Пріоритетність створення якісної системи вищої освіти висвітлюється в усіх документах, які створювались європейськими країнами на шляху до єдиного простору вищої освіти. Сьогодні весь світ проявляє неабияку активність у створенні стандартів якості, які сприятимуть підйому у вищій освіті та підйому самої держави на світовому рівні.

Підтвердженням цього є Болонська декларація, яка була підписана у 1999 році 29 країнами. Головна засада, на якій ґрунтується ця декларація – забезпечення якості вищої освіти відповідно до вимог сучасності.

У 2003 році після Берлінського комюніке для роботи над проектом для забезпечення якості вищої освіти були залучені Асоціація європейських університетів (EUA), Європейська асоціація закладів вищої освіти (EURASHE), Європейська спілка студентів (ESU) і Європейська комісія (ЕС).

Було запропоновано єдиний принцип індивідуальних вимог до стандартів та норм. Берлінське доручення описує базові принципи процесу розробки стандартів якості:

– Належна якість вищої освіти, академічних програм в інтересах студентів, роботодавців та усього суспільства в цілому;

– Автономність вищих навчальних закладів, урівноважена підвищенням їх відповідальності за якість освітніх послуг;

– Підтримка культури якості у ВНЗ.

Згідно проекту ENQA щодо “Стандартів та норм забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти”, ухваленому на саміті в Бергені в травні 2005 року, стандарти розроблені для трьох рівнів:

– Внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах;

– Зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

– Забезпечення якості роботи зовнішніх агенцій із контролю за якістю [7].

Інтенсивний розвиток теорії та практики управління якістю почався на початку ХХ ст. з системи Ф.Тейлора, який створив концепцію наукового менеджменту. Управління якістю поділявся на п'ять етапів:

– Контроль якості;

– Управління процесами;

– Менеджмент якості;

– Планування якості;

– Всеохоплююче управління якістю (Total Quality Management).

Саме концепція TQM побудована на принципах залучення вищого керівництва та всього персоналу орієнтація на споживача, процесний та системний підходи, постійне вдосконалення якості, прийняття рішень на основі фактів та налагодження партнерських стосунків із замовниками. На основі цієї концепції у 1986 році були розроблені стандарти ISO 9000.

Важливо відмітити, що жоден стандарт ISO не містить готового рецепту підвищення якості освіти, а висуває лише загальні вимоги. Кожен заклад освіти має будувати власну систему якості, орієнтуючись на загальні вимоги стандартів та, безперечно, на вимогу часу.

Впровадження системи якості освіти має допомогти досягти:

– Покращення управління ключовими процесами діяльності ВНЗ, по-перше, – навчального, що має підвищити якість підготовки випускників ВНЗ та рівень їх конкурентоспроможності на ринку праці.

– Покращення роботи персоналу та процесу навчання студентів, у т.ч. наукової діяльності викладачів та студентів, самостійної роботи студентів тощо.

– Покращення зовнішнього іміджу ВНЗ і зміцнення його позицій на ринку послуг вищої освіти;

– Зростання компетентності персоналу;

– Поліпшення інфраструктури ВНЗ;

– Покращення результатів інших сфер діяльності ВНЗ, таких як: проведення семінарів, курсів, навчань, тренінгів тощо [8].

Отже, поняття якості є досить складною категорією. Складність оцінювання якості виникає і при оцінці об'єкта матеріального, адже його дослідження може здійснюватись за великою кількістю факторів. А оцінка такого об'єкта як фахівець взагалі складне питання. Це підтверджується великою кількістю підходів, які існують для оцінювання якості підготовки фахівця. Відсутність одного дієвого методу оцінювання якості підготовки фахівця спонукає до використання різноманітних методів оцінки. Одним із таких методів є “американський” метод до оцінки освіти за рівнем заробітної плати випускників.

Проте, існують і інші методи оцінки, які дають можливість більш об'єктивно оцінити якість підготовки фахівця. До таких методів відноситься наступний, який досить детально описали Клименюк М.М. та Кочарян І.С. [9]. Запропонований ними метод оцінки базується на оцінці саме “продукту” навчання.

В онову їх методу оцінювання якості освіти покладено співвідношення отриманих випускником знань і умінь із тими, які необхідні для ефективного розв'язання всіх задач та виконання робіт у відповідній галузі після закінчення навчання. Запропоновані критерії мають дві складові:

– Перша – показує частку задач, яку спеціаліст здатний розв'язувати.

– Друга – оцінює якість отриманих рішень (виконаних робіт) по відношенню до оптимальних (еталону).

Відповідно, у загальному вигляді критерій оцінки якості підготовки фахівця виглядатиме так:

$$Q = q1 * q2,$$

Де $q1$ – частка задач, яку може виконувати випускник ВНЗ за напрямом навчання, $0 \leq q1 \leq 1$;

$q2$ – коефіцієнт наближення отриманого випускником рішення (виконаної роботи) до оптимального (еталону), $0 \leq q2 \leq 1$ [9].

На думку, Ільєнкової С.Д. [10] показниками якості освіти є:

1. Якість викладацького складу.
2. Стан матеріально-технічної бази навчального закладу.
3. Мотивація викладацького складу.
4. Якість учбових програм.
5. Якість студентів.
6. Якість інфраструктури.
7. Якість знань.
8. Інноваційна діяльність керівництва.
9. Запровадження інновацій.
10. Затребуваність випускників.
11. Конкурентоздатність випускників на ринку праці.
12. Досягнення випускників.

На нашу думку, до переліку показників якості освіти можна віднести і розподілення на робочі місця найкращих студентів по закінченню навчання.

Вище перелічені показники якості не викликають сумніву щодо їх доцільності. Розглянемо кожний із них.

Чи не найважливішою запорукою якісної освіти є якісний викладацький склад. Адже саме викладач є провідником між "світом знань" та "світом засвоєних знань". Мається на увазі, що лише від викладача, його професійності, компетенції буде залежати, чи зацікавиться студент у вивченні конкретного курсу, чи буде результат від навчання, та яка кількість знань залишиться зі студентом після закінчення вивчення курсу. Викладач – це, в першу чергу, особистість, яка своїм прикладом, своїми успіхами, своїм досвідом має бути авторитетом для студента. Неабиякого значення для викладача є й підвищення власної кваліфікації, враховуючи зміни орієнтирів, пріоритетів не лише в освітньому середовищі, але і в світі в цілому.

Важливою характеристикою для викладача є вміння, в першу чергу, зацікавити студента навчанням. Виконання цього завдання є найскладнішим і найважливішим для викладача.

Наступним пунктом у нашому списку показників якості освіти є стан матеріально-технічної бази. Значення цього показника важко переоцінити, адже лише добре оснащений освітній заклад (будівлі, машини, гуртожитки, бібліотеки, лабораторії, їдальні, спортивні комплекси тощо) може забезпечити повноцінний освітній процес.

Третій показник – мотивація викладацького складу – не менш важливий, особливо у забезпеченні якості викладацького складу. Можна стверджувати, що вони взаємозалежні. Адже добре промотивований викладач буде якісно виконувати свою роботу. При цьому, матеріальна мотивація буде головною передумовою підвищення престижу та соціального статусу професії "викладач".

Якість учбових програм – важлива запорука успішності та якості навчального процесу. Якість учбових програм проявляється в багатьох аспектах:

- Грамотна побудова учбової програми;
- Врахування особливостей та потреб окремої спеціальності;
- Побудова учбової програми, відповідно до вимог та змін у навколишньому світі;
- Матеріально-технічне забезпечення навчального процесу;

– Застосування найновіших досягнень та відкриттів в конкретній сфері навчання.

Учбову програму можна назвати планом роботи, і, безперечно, дотримання гарно продуманого плану значно примножує шанси на успіх, а ніж слідування недалекоглядному на неактуальному плану.

Неабиякого значенням має і питання якості самих студентів. Адже, студент, який має більший стартовий потенціал має більші переваги та успіхи у подальшому навчанні. Від якості самих студентів, подекуди навіть і в більшій мірі, залежатиме і якість та успішність подальшого навчання. Студент, який прийшов зі школи або ПТУ, маючи солідний багаж знань та вмінь, вже більш свідомо та з розумінням буде ставитись до навчання у вищій школі. Важливою ознакою якісного студента є якісний рівень шкільних (базових) знань, адже саме вони є стійким підґрунтям подальшого навчання, важливість яких важко переоцінити.

Сміливо можна сказати, що наявність якісної інфраструктури може не тільки полегшати навчання студентів, але зробити його цікавішим та привабливішим. Наявність гуртожитків, де студент може відновлювати сили після дня навчання; облаштовані та оснащені бібліотеки, де є можливість знайти необхідну інформацію та підсилюють зацікавленість студентів у самоосвіті та саморозвитку; спортивні зали або комплекси, які дають можливість студентів удосконалюватись, як всебічно розвинена особистість, та примножувати власні здобутки у спортивній сфері; профілакторії, які надають повну медичну допомогу та забезпечують профілактику здоров'я студентів; студентські клуби, які спонукають до розвитку творчих здібностей студентів тощо. Саме комплексний підхід до формування якісної структури освітнього середовища може забезпечити гарний результат.

Наступний критерієм якісної освіти є якість знань. Досить логічним є така послідовність критеріїв, адже забезпечивши гарні умови для навчання – якісний викладацький склад, гарну інфраструктуру, якісні учбові програми – варто проаналізувати головний показник – якість знань, яку показує студент за результатами такого навчання. Якість знань студентів говорить про ефективність діючої освітньої системи та про існуючі у ній прогалини. Контроль та моніторинг якості знань має відбуватися повсякчасно, аби можна було виявити своєчасно ті недоліки, які заважають якісній освіті.

Інший критерій якості освіти – інноваційна діяльність керівництва та запровадження інновацій – вкрай важлива вимога сьогодення. Глобалізаційні процеси, інноваційний прогрес вимагають застосування у практиці нових технологій, нових технік, нових знань. Тільки заклад освіти, який йде у ногу з часом та розуміє важливість нових надбань людства та використовує їх у своєму навчанні, здатний створити "якісно новий інтелект", тобто виховати у своїх лавах всебічно розвинену особистість з гарною фантазією, при цьому, яка має обґрунтовану освітню школу. Адже вигадати або створити щось нове є можливість, коли ти повністю розібрався з тим, що вже створено та що ще можна вдосконалити.

Показники затребуваності випускників одночасно ж говорять і про їх конкурентоспроможність на ринку праці. Також це говорить про те, що ВНЗ або орієнтується на потреби ринку або ні. Пропонуючи однакові спеціальності ВНЗ самі встають у нелегку конкурентну боротьбу, у якій виграє тільки той, який дійсно зможе запропонувати студентів за прийнятної для нього цінової політики якісну освіту, яка дасть гарантію студентів у влаштуванні у майбутньому на роботу. Затребуваність самих студентів на ринку праці говорить і про якість освіти, яку вони здобули у власному навчальному закладі.

Також, показовими є й досягнення випускників, що в цілому говорять про рівень підготовки, який забезпечує ВНЗ.

Отже, слід відзначити, що показник якості освіти – це комплексний показник, який складається з багатьох елементів. Саме тому, чим більше уваги буде приділятися кожному з компонентів, тим більшого та якіснішого результату можна очікувати у майбутньому.

Про якість надання освітніх послуг, про проблеми, які існують в освітній царині за останні десятиліття народилося немало конструктивних думок, проте питання якості освітніх послуг повертається щоразу все з більшою силою. Проблема забезпечення якості навчання, а відповідно і якісних фахівців, стає вже "вічною проблемою". І причина в цій ситуації навіть не в тому, що не існує ніякого варіанту вирішення ситуації, яка склалась, просто щоденні зміни та перетворення у суспільстві спричиняють появу нових вимог до освітнього середовища, які не завжди вчасно можна задовольнити.

Саме тому з'являється потреба і у якісному моніторингу освіти, як важливого інструмента управління якістю освіти. Саме моніторинг освітнього середовища дає можливість отримати інформацію про те, наскільки навчальний процес може задовольнити потреби окремих груп та допомагає з'ясувати, чи відповідає сучасний стан навчального процесу тим вимогам, які висуває час. Отже, можна сказати, що головним об'єктом моніторингу є якість навчального процесу у ВНЗ.

Проте не слід забувати і про іншу проблему, яка існує в багатьох країнах у сфері освіти і в Україні зокрема, як уже було наголошено раніше, – катастрофічне недофінансування, що і ускладнює задоволення кожного з перелічених вище параметрів якісної освіти та їх моніторингу.

Таким чином, на сьогодні в Україні склалась дивна картина – значний попит на фахівців, яких Україні дуже бракує, і велика пропозиція фахівців, яких в Україні більше ніж вдосталь. Але парадоксальність ситуації полягає у тому, що вона не змінюється з роками, хоча певні "косметичні" дії з боку держави відбуваються через ліцензування та акредитацію спеціальностей.

Слід зазначити, що на існування такої проблеми вже звернули увагу найкращі фахівці країни, які акцентують на пошуку найдієвіших шляхів для її вирішення.

Зокрема, Маршавінін Ю.М. [11], запропоновано створення трьохрівневої системи освітньо-професійного маркетингу, яка нам здається досить доречною у ситуації, яка склалась:

1. Перший рівень – вищі та професійно-технічні навчальні заклади аналізують різноманітні аспекти працевлаштування своїх випускників. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України має створити анкету, яка буде розсилатися випускникам, де вони будуть давати відповіді про місце працевлаштування, рівень заробітної плати, тривалість пошуку роботи тощо. Таке обов'язкове анкетування має бути запроваджене для отримання всебічної інформації про стан на ринку праці та затребуваність випускників на ньому.

Також доцільним було б створення наглядових рад при вищих та професійно-технічних закладах, які б мали можливість приймати рішення з приводу формування переліку спеціальностей та напрямків, за якими б відбувалась підготовка спеціалістів. До такої ради мають входити роботодавці, власники та керівники підприємств, представники профспілок та спеціалісти центрів зайнятості.

2. Другий рівень – головна роль на цьому рівні відводиться спеціалістам центрів зайнятості, які за родом своєї професійної діяльності щоденно спілкуються як з працедавцями, так і тими, хто бажає отримати роботу. Вони мають з'ясувати ситуацію на підприємствах та дізнаватися про потребу в спеціалістах тих чи інших спеціальностей. Доцільним буде розробка відповідного опитувальника, який міститиме не більше 10 пунктів. Відповіді на його

питання даватимуть вичерпну інформацію про те, які професії чи спеціальності на даний момент потрібні підприємству; працівників яких професій сьогодні йому важко знайти; які робочі місця на підприємстві планують відкрити, а які навпаки – скоротити тощо. Такий опитувальник допоможе, враховуючи реальну ситуацію на підприємствах країни, спрогнозувати потребу у підготовці спеціалістів за важливими для економіки країни сьогодні спеціальностями.

3. Третій рівень – прогнозування перспективних потреб економіки у фахівцях. Ця діяльність, безперечно, має здійснюватися загальними зусиллями Міністерства економіки, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерства праці України, які будуть орієнтуватися на зміни, які відбуваються в економіці країни [11].

Якщо Україна обрала для себе стратегію розвитку, спрямовану та зорієнтовану на європейське суспільство, – тоді система освіти України потребує системної перебудови. До того ж це не лише модна тенденція до зміни всього навкруги, а цілком об'єктивна вимога часу.

Основним етапом формування трудового потенціалу країни є професійно-технічні навчальні заклади та вищі навчальні заклади. Тому, на ефективність діяльності цих закладів треба звертати особливу увагу. Проте, починати реформу треба з іншого. Докорінних змін вимагає і шкільна система освіти. Сьогодні за великого об'єму інформації, доступ до якої необмежений, набагато важливішим завданням стає правильно обрати той вид діяльності, яким би людина могла займатися і таким чином – готувати себе до роботи в обраній сфері. Очевидно, що такий вибір має відбуватися поступово. Але до завершення школи майбутній абітурієнт має вже точно розуміти чим би він хотів та міг би займатися протягом життя, відповідно, і обирати навчальні заклади для здобуття конкретних знань в обраній ним сфері діяльності.

Важливим аспектом реформування української системи освіти – є приділення уваги важливості формування грамотної системи шкільної освіти, яка б узгоджувалась та враховувала, в першу чергу, пріоритети розвитку держави і, звичайно, була логічною основою та базою для ВНЗ та ПТУ.

Особливістю української шкільної освіти полягає у відсутності особистісної орієнтації учнів. Перелік базових знань протягом всього навчання майже не змінюються відповідно до потреб сьогодення. Сучасна система шкільної освіти не враховує етапу особистісного вибору учня у напрямку розвитку, який він обирає самостійно. Таким чином, коли настає період обирати майбутній професійний шлях, випускник постає перед складним вибором, адже він так мало знає про світ професій та їх особливості. Профорієнтаційна робота має проводитись протягом всього навчання учня у школі, аби враховувати здібності, схильності учня та його зміни протягом періоду шкільного розвитку, та намагатися спрямувати учня у правильному напрямку для здобуття професії, яка найбільше буде йому підходити.

Відсутність відповідної системи, яка б забезпечувала профорієнтаційну роботу з учнями шкіл протягом всього періоду навчання, значно зменшує шанси на формування та розвиток якісного трудового потенціалу країни.

Звичайно, критики даної думки, яка полягає у створенні системи шкільної освіти, коли учень сам обирає собі майбутнє, можуть стверджувати, що шкільний вік досить малий аби обирати майбутню професію, а відповідно і майбутнє в цілому, саме тому, ми ще раз повертаємося до важливості створення відповідного органу профорієнтаційного значення, який би допомагав та керував процесом виявлення здібностей та талантів учнів в окремих сферах життєдіяльності суспільства.

Звичайно, сучасна шкільна система освіти дає можливість розвиватися особистості всебічно. Та чи не заважає це сконцентрувати всі зусилля учня на формування себе як цілісного майбутнього спеціаліста в області хімії, біології, математики, історії, мистецтві тощо.

Подекуди комплексний підхід до навчання розпоршує увагу учня.

Україна сьогодні обрала шлях європейського розвитку. Таким, відповідно, має бути і її розвиток та шляхи його досягнення. Європейська шкільна освіта враховує спеціалізацію учнів відповідно до обраного ними шляху розвитку. На це має звернути увагу наша держава.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи вище зазначене, необхідно ще раз підкреслити особливості розвитку сучасної системи освіти держави, на які треба звернути увагу задля розвитку конкурентоспроможного трудового потенціалу.

Український менталітет важко віднести чи до переваг чи то до недоліків, проте, безперечно, це є один з важливіших факторів впливу на сучасну систему освіти. Сприйняття його як переваги чи недоліку може бути справедливим, дивлячись на той вектор розвитку, який обрала для себе Україна.

Звичайно, обираючи європейський шлях перетворень в освітньому середовищі не дивним буде й те, що свідомість українця, яка протягом багатьох століть формувалась під впливом різних факторів, які навіть і незнайомі європейцям, буде не готова до сприйняття європейського стилю життя як норми. Український менталітет, стиль мислення, форми поведінки, особливості сприйняття – це стиль життя українського народу, який вже давно устоявся та укоринився. Саме тому, зміни, які відбуваються у суспільстві нашої держави, мають враховувати, в першу чергу, особливості нашої ментальності, що є досить пояснюваним явищем, яке притаманне будь-якому народові.

Особливість ситуації, яка склалась на сьогодні полягає саме у тому, що обраний шлях перетворень у сучасній системі освіти зорієнтований на європейський манер, саме тому будь-які перетворення, які відбуватимуться у цьому напрямку, мають бути відкориговані у відповідності до української ментальності.

Наступні переваги, які не можливо не відмітити, – це усвідомлення важливості освіти в Україні. Так, дійсно, сьогодні більшість випускників шкіл розуміють важливість та пріоритетність отримання вищої освіти аби бути конкурентоспроможними на ринку праці. Важливість освіти розуміють і випускники закладів вищої освіти, усвідомлюючи важливість навчання протягом всього життя, спостерігаючи за повсякчасними змінами, які відбуваються у суспільстві кожного дня.

Безперечно, широкий вибір закладів освіти допомагає обрати той, який найбільше буде відповідати можливостям та задовольняти потреби студента.

Проте, на ряду з перевагами нашої освітньої системи, не варто упускати з виду великий ряд проблем, які ще потрібно вирішувати.

1. Етап реформації, на якому знаходиться сучасна система освіти, значно ускладнює сам процес навчання. Зміни, які щороку впроваджуються в освіті, не дають змоги, в першу чергу, свідомо налаштуватися на ці зміни, а по-друге, запропоновані одного року зміни, можуть бути вже неактуальними наступного року, що тільки відволікає студентів від самого процесу навчання і змушує їх щоразу пристосовуватись до нових умов та правил навчання.

2. Невідповідність вітчизняної освіти світовим та європейським ринкам праці. Система освіти в Україні не дає гарантії того, що фахівець окремої галузі буде так же затребуваний на світовому ринку праці, як він може бути затребуваний на вітчизняному. Звичайно, з одного боку це й добре, адже не буде такого великого "відтоку мізків" закордон. Проте сутність проблеми полягає навіть не в цьому. Україна є досить привабливою країною для іноземних інвесторів.

Відкриваючи бізнес на теренах нашої держави іноземні роботодавці бажають мати фахівців високого рівня, які мають повністю задовольняти потреби європейського та світового ринків.

А з іншого боку, Україна бажає вступити до Європейського Союзу, проте без належного рівня якості освіти та відповідності критеріям якості європейської освіти, отримати членство у ЄС буде вкрай складним завданням.

3. Відсутність загальної єдиної системи оцінювання якості знань студентів – справедливо можна вважати найбільшою проблемою, яка існує у сучасній системі освіти України. Якість знань, яку студенти отримують, або якість знань, яка залишається зі студентом по завершенню навчання – головний показник якості освіти країни в цілому. Саме від якісної освіти залежить те, наскільки якісним та конкурентоспроможним буде трудовий потенціал країни. Формування системи освіти, яка б надавала якісні освітні послуги стає найголовнішим завданням країни сьогодні. Проте, в першу чергу, має бути вирішене інше важливе завдання – формування дієвої системи, дієвого механізму оцінки знань та якості знань, які студенти отримують протягом навчання. Адже відсутність такої системи не дає змоги об'єктивно оцінити рівень розвитку освітньої галузі, спираючись на головний критерій – якість знань і вмінь студентів та випускників – як головного результату навчання.

4. Недофінансування освіти – проблема, яка створює й інші проблеми та примножує їх. Адже тільки від достатнього та грамотного фінансування освітньої системи можна очікувати позитивних результатів та зрушень в освіті країни, що призведе до позитивних зрушень у кожній галузі діяльності країни. Високий рівень освіти є головним фактором, який підвищує й рівень доходів людини. Отже, тільки грамотне та повноцінне фінансування може налагодити надання освітніх послуг високого рівня та підвищити не тільки рівень конкурентоспроможності вітчизняної системи освіти, але й підвищити рівень конкурентоспроможності країни в цілому, адже освіта є одним з критеріїв, який визначає країну, як конкурентоспроможну або ні.

5. Слабкий моніторинг освіти та неврахування потреб ринку праці, особливо, регіонального ринку. В Україні майже не проводиться моніторинг освіти, практично відсутній орган, який би відповідав за отримання та надання достовірної та точної інформації про те, які потреби існують на підприємствах, які спеціалісти потрібні на підприємствах та в якій кількості. Важливість цього процесу полягає у тому, що кожен регіон має свої потреби, адже, як правило, кожен регіон має свої пріоритетні напрямки розвитку. Саме тому, важливо знати, які спеціалісти потрібні сьогодні підприємствам для задоволення їх потреб.

6. Відсутність прогнозу потреб ринку праці. Це наступна проблема, яка впливає з попередньої. Адже відсутність моніторингу потреб ринку праці не дає змоги визначити, які спеціалісти не тільки зараз затребувані на ринку праці, але й будуть мати попит в наступні роки. Тобто, дуже важливим стає питання прогнозування ринку праці, а відповідно і від цього – впровадження відповідних змін в існуючій системі освіти, враховуючи майбутні тенденції.

7. Відсутність дієвої системи профорієнтації – інша не менш хвилююча проблема, яка також пов'язана з попередніми. Тільки повний аналіз ринку праці та його потреб може дати достовірну та актуальну інформацію про те, які спеціальності на даний момент затребувані на ринку, а які будуть мати попит в перспективі. Інший не менш важливий аспект цієї проблеми полягає у відсутності спрямування учнів у той напрям діяльності, який найбільше відповідає їх особистим характеристикам та особливостям. Кожна дитина має більший хист до окремих видів діяльності, проте в Україні зовсім відсутній механізм, який би допомагав визначити такі особливості дитини та допоміг би обрати той вид діяльності, який би найбільше підходив їй.

Тільки проведення повноцінної профорієнтації може дати дітям повну інформацію про світ професій, про широкий спектр ВНЗ та про особливості того чи іншого закладу освіти. Якісна профорієнтаційна робота може допомогти уникнути ситуації перенасичення ринку спеціалістами, які вже не мають попиту на ринку праці, або ситуації, коли людина отримує освіту за обраним напрямком, але цей напрям зовсім не відповідає особливостям її характеру.

8. Незабезпеченість випускників гарантією працевлаштування на перше робоче місце після закінчення навчання. Держава відмовилась від практики надання гарантій працевлаштування. Випускник по закінченню навчання опиняється у досить складній ситуації. Більшість роботодавців вимагають досвіду роботи. Але отримати його одразу після закінчення навчання неможливо. Випускник опиняється у замкненому колі. А от гарантоване державою перше робоче місце принаймні може дати досвід випускникові за тією спеціальністю, за якою він здобував освіту.

9. Відсутня дієва співпраця закладів вищої освіти з підприємствами. Проблема полягає в двох аспектах: по-перше, відсутність співпраці не дає можливість закладу освіти розуміти основні вимоги до спеціаліста, який в майбутньому може працювати на цьому підприємстві; а, по-друге, відсутність співпраці підприємств з закладами освіти унеможлиблює влаштування на роботу на дане підприємство. Важливим завданням сьогодення є створення механізму зацікавленості підприємств у підготовці спеціалістів відповідного рівня з подальшим їх влаштуванням на роботу на дане підприємство.

Аналіз ситуації, яка склалась в освітньому середовищі, та виявлення прогалин, які заважають у створенні конкурентоспроможної системи освіти ще раз підтвердились і думками на вищому рівні. Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", яка була розроблена Комітетом при Президентові України, включає в себе реформу системи освіти. Головні завдання та мета цієї реформи зайвий раз підкреслюють правильність нашого аналізу вітчизняного освітнього середовища та його вплив на розвиток трудового потенціалу держави.

Список використаної літератури:

1. Указу Президента від 3 серпня 1999 року № 958/99 "Про Основні напрямки розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року" // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/958/99>
2. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття. Демографія та соціальна економіка. №1 (9), 2008 рік. 3. Закон України "Про освіту" від 23.03.1996 № 100/96-ВР // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
4. Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 № 29 84-III // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
5. Самотокін Б.Б. Підсумкові матеріали проекту "Впровадження дворівневої системи освіти для спеціальностей напрямку "Інженерна механіка" ТЕМПУС ПРОЕКТ" за ред. проф. Самотокіна Б.Б. – Житомир, 2008, с. 44.
6. Статистичний щорічник України за 2009 рік // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://library.oseu.edu.ua/docs/Stat_Schorichnyk%20Ukrainy%202009.pdf
7. Скиба М.Є., Костогриз С.Г., Красильникова Г.В. Моніторинг якості навчального процесу у вищому закладі освіти: монографія / М.Є. Скиба, С.Г. Костогриз, Г.В. Красильникова. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 219 с., С. 7-8
8. Волков О.І. Система якості вищих навчальних закладів: теорія та практика / О.І. Волков та ін. – К.: Наукова думка, 2006 – 301 с., С. 38-39
9. Кочарян І.С. Стратегія управління вищим навчальним закладом в сучасних умовах / М.М. Клименюк, І.С. Кочарян. – К.: Освіта України, 2011. – 192 с., С. 69-72.
10. <http://www.ubo.ru/articles/?cat=124&pub=1332>
11. Маршавін Ю.М. Шляхи забезпечення професійної кваліфікаційної збалансованості ринку праці і ринку освітніх послуг, Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. №2/2006 – С. 146

МЕЛЬНИЧУК Ольга Петрівна – аспірантка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної академії наук України.

Наукові інтереси:

- Розвиток трудового потенціалу України;
- Освітні чинники розвитку трудового потенціалу.